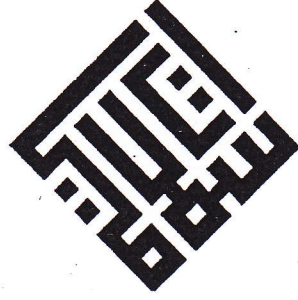

islâmiyât

üç aylık araştırma dergisi

ÖRTÜNME

Mr. Görmez - S. 19-33

Mr. Görmez - Başarısız
(19-33)

islâmiyât

ü ç a y l ı k a r a ş t ı r m a d e r g i s i

ÖRTÜNME

MEHMED S. HATİBOĞLU
Tesettürden Türbana

EYÜP AY

Örtünmenin Tarihsel Görünümleri ve Sembolik Anlam(lar)ı

MEHMET GÖRMEZ
İlahi Dinlere Göre Başörtüsü

-19-33

Mehmet Görmez

M. ZEKİ DUMAN
Kur'an'da Örtünmenin Temel Sınırları

İSMAİL HAKKI ÜNAL
Hadislere Göre Kadının Örtünmesi

MUSTAFA ÖZTÜRK
Klasik Tefsirlerdeki 'Tesettür' Formu Üzerine

YUNUS APAYDIN
Klasik Fıkıh Literatüründe Örtünme

MEHMET ÖZDEMİR
Endülüs Tarihinden Kadın Kıyafetine Dair Bazı Tespitler

ADİL ŞEN
Osmanlı Dönemi Kadın Kıyafeti

TEMEL YEŞİLYURT
'Nihai İlgi Olarak İman'ın Belirsizliği

M. MAHFUZ SÖYLEMEZ
Berid Teşkilatının Menşesine Dair Bazı Yeni Bulgular

RIZÂ TEVFİK [1869-1949]
Musâhabe-i İctihâd -Musâhabemizde Sû-i Tefehhüme Meydân Vermeyelim-

AHMED NA'İM [1872-1934]
Nisâ'iyât -Feylesof Rızâ Tefvik Bey. Efendi'ye-

ADNAN ASLAN
Bir Değerlendirme Yazısı Üzerine Mülâhazalar

NİYAZİ ÖKTEM
Şinasi Gündüz'ün "Kur'an'da Hz. İsa" Başlıklı Yazımıza Eleştirisi Üzerine

İlahi Dinlere Göre Başörtüsü

MEHMET GÖRMEZ

DOÇ.DR., ANKARA Ü. İLAHİYAT FAKÜLTESİ
mehmetgormez@hotmail.com

Giriş

Bugün dünyanın her tarafında görülen, pek çok din ve kültürde varlığını sürdüren kadınların başlarını örtme geleneğinin ilk defa ne zaman başladığı tam olarak bilinmemektedir. Ancak, arkeolojik kazılar ve bilimsel veriler, bunun, insanlık tarihi kadar eski bir gelenek olduğuna işaret etmektedir.¹ Tüm ilahi dinlerde başörtüsünün bulunduğu, İslam'dan önce İran, Bizans ve Hint medeniyetlerinde yaygın bir uygulama olduğu, bunlara ait dinsel ve tarihsel metinlerden açıkça anlaşılmaktadır.² İslam, böyle bir uygulamayı hazır bulmuş ve yeni bir hüküm getirmek yerine, takılış biçimine çekidüzen vermek suretiyle varlığını onaylamakla yetinmiştir. Bununla birlikte, Kur'an'ın genel anlamda örtünmeye olduğu gibi, başörtüsüne yaklaşımı da farklı olmuştur. Biz bu yazıda, İslam'dan önceki dinî metinlerde yer alan başörtüsüne dair hükümlerle, Kur'an'ın başörtüsüyle ilgili ayetini fenomenolojik yorum açısından mukayese edeceğiz. Ayrıca, üç semavi dinin geleneği içinde, Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an yorumcularının ne tür farklı yorumlar geliştirdiklerini de ele almış olacağız.

¹ *The Oxford Dictionary of the Christian Church*, ed. F.L. Cross, Oxford Üniversitesi Yayınları, 1985, s. 1430.

² Başörtüsünün yer aldığı ilk hukuk metni olarak Orta Asur kanunları gösterilmektedir. Kanun şöyledir: "Kadınlar, dullar ve Âdem'in kızları ve Harem'e kabul edilen cariyeler, başlarını örtmek zorundadırlar. Tapınak fahişeleri evlenmek isterlerse başlarını örtmek zorundadırlar. Eğer evli değillerse örtmeyebilirler. Profesyonel fahişeler, başörtüsü kullanmazlar..." John L. Mckenzie, S.J., *Dictionary of the Bible*, Collier Books, Macmillan Publishing Company, Newyork 1965; ayrıca bkz. Will Dourant, *Medeniyet Tarihi*, XII. 30 (nakleden, Mutahharî, *Hicap, Örtünmenin Felsefesi*, çev. Mücteba Mir, Şura Yayınları, İstanbul 1999, s. 19.)

Böylece, Batı/Hristiyan kültür havzası içinde yetişmiş bir zihnin, Şark/İslam dünyasında kadınların başlarını örtmesi geleneğine yaklaşım biçiminin dinsel ve kültürel kökenleri de açığa çıkmış olacaktır.

Konuya geçmeden önce, söz konusu dinlerin temel metinlerinde başörtüsünün hangi kavramla ifade edildiğine kısaca işaret etmek gerekecektir.

İslam öncesi kutsal metinlerin İngilizce çevirilerinde, başörtüsü için kullanılan kelime *veil*'dir. *Veil*, 'örtü' veya 'örten' anlamına gelen Latince *vēlum* kökünden gelmiştir. Çoğulu *vēla*'dır. Grekçede ise *kalyptā* kökünden gelen *kalymma*'dır. *Veil*, Kur'an'daki *humur* kelimesiyle hemen hemen aynı anlam çerçevesine sahiptir. Bir farkla ki, *veil*, başı ve omuzları örtmekle beraber yüzü örten peçeyi de ihtiva etmektedir. Pek çok sözlükte *veil*, "başı ve omuzları örten ve bazen yüzü örtmek için de kullanılan örtü" diye tarif edilmiştir.³

Tevrat'ta ve Yahudi Rabbînik Literatürde Başörtüsü

Elimizdeki Tevrat metinlerinde, kadının başını örtmesiyle ilgili doğrudan bir hükmün varlığını bilmiyoruz. Ancak, Tevrat'ta pek çok hâdise anlatılırken, başörtüsü ve peçeye atıfta bulunulmuştur. Kaldı ki, Yahudi geleneğinde bir hükmün dinî olabilmesi için Tevrat metninde yer alması şart değildir. Rabbînik literatürün tamamı dinin en önemli kaynaklarıdır.⁴ Şimdi sırasıyla önce yazılı Tevrat'ta, sonra da sözlü Tevrat da denilen Yahudi Rabbînik literatürde başörtüsünün, nasıl, hangi sebeplerle ve hangi bağlamlarda yer aldığına göz atalım.

1. Bizzat Hz. Musa'nın kullandığı örtü ve peçe:

Çıkış 34: 29-34'egöre, Hz. Musa, Sina dağında on emri alıp halkına döndükten sonra yüzü peçeyle örtülüdür. Bu husus şu pasajlarda ifade edilmiştir:

Ve Musa Sina dağından indiği zaman, vaki oldu ki, dağdan inerken şehadetin iki levhası kendi elinde idi ve Musa Rab ile söyleştiğinden, yüzünün derisinin parladığını bilmiyordu. Ve Harun ile bütün İsrailoğulları Musa'yı gördüler. Ve işte yüzünün derisi parlıyordu ve ona yaklaşıma korktular. Ve Musa onları çağırdı; ve Harun'la cemaatin bütün reisleri onun yanına döndüler. Ve Musa onlara söyledi ve ondan sonra bütün İsrailoğulları yaklaştılar. Ve Rabbin Sina dağında kendisine söylemiş olduğu bütün şeyleri onlara emretti ve Musa onlarla söyleşmeyi bitirince yüzüne bir peçe koydu. Fakat Musa söyleşmek için Rabbin önüne girdiği zaman, çıkıncaya kadar peçeyi kaldırırdı ve dışarı çıkıp kendisine emrolunan şeyi İsrailoğulları'na söylerdi. Ve İsrailoğulları Musa'nın yüzünü ve Musa'nın yüzünün derisinin parladığını gördüler ve Musa Rab ile söyleşmek için içeri girinceye kadar tekrar peçeyi kordu.

Hz. Musa'nın bu hareketi, Yahudilikte tarih boyunca pek çok dinsel âdete kaynaklık yaptığı gibi, pek çok sembolik yorumlara da yol açmıştır. Bugün ne-

³ Xavier Léon-Dufour, *Dictionary of the New Testament*, Fransızca'dan İngilizceye çev. Terrence Prendergast, Harper a Row Publishers, Sanfrancisco, 1983, s. 418.

⁴ Geniş bilgi için bkz. Baki Adam, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, Seba Yayınları, Ankara 1997, s. 8-14.

redeyse bütün Yahudilerin, gerek günlük hayatta, gerekse ibadet esnasında kafalarını bir şekilde örtmelerinin, bilhassa ibadet esnasında yüzlerine bir örtü almalarının temelinde, Hz. Musa'nın bu hareketi yatmaktadır. Bazılarına göre, Musa'nın yüzünü peçe ile örtmesinin sebebi, insanlara Allah'ın kelamını naklederken kendi şahsiyetini gizlemek istemesidir. Başka bir ifadeyle, insanlarla Allah'ın kelamı arasında herhangi bir perde olmasın diye yüzünü örtmüştür. Bunun en ilginç sembolik yorumu Hıristiyanlıkta Pavlus tarafından yapılmış ve İncil'in Mektuplar bölümünde yer almıştır. Pavlus'un Korintlilere gönderdiği İkinci Mektub'un 3: 13-18. ayetlerinde şöyle denilmiştir:

Yüzündeki parlaklığın giderek söndüğünü İsrailoğulları görmesin diye yüzünü peçeyle örten Musa gibi değiliz. İsrailoğullarının zihinleri körleşmişti. Bugün bile eski antlaşmayı okudukları zaman zihinleri aynı peçeyle örtülü kalıyor. Çünkü bu peçe yalnız Mesih aracılığıyla kalkar. Ne var ki, bugün bile Musa'nın yazıları okundukça bir peçe yüreklerini örtüyor. Oysa ne zaman birisi Rabbe dönerse, o peçe kaldırılır. Rab Ruh'tur ve Rabbin Ruhu nerede ise orada özgürlük vardır ve biz hepimiz peçesiz yüzle Rabbin yüceliğini görerek yücelik üstüne yücelikle O'na benzer olmak üzere değiştiriliyoruz. Bu da, Ruh olan Rabb sayesinde oluyor.

2. Hz. İshak'ın hanımı ve Hz. Yakub'un annesi Rebeka'nın örtüsü:

Tekvin 24: 63-65'e göre, Hz. İbrahim, oğlu İshak'ı Kenanlılardan biriyle evlendirmek istememiş, kölesi Eliyezer'i Mezopotamya'ya kendi akrabalarına, oğlu İshak için bir eş bulmaya göndermiştir. Eliyezer, Mezopotamya'da, ilahi bir senaryo gereği, İbrahim'in yeğeni Betuel'in kızı Rebeka ile karşılaşmış, İbrahim'in teklifini Betuel'e götürmüş ve gerek Betuel, gerekse kızı Rebeka bu teklifi kabul etmiştir. Eliyezer, Rebeka ile Kenan illerine vardığında İshak tarafından karşılanmıştır. Bu karşılaşma şu ifadelerle Tevrat'ta yer almıştır:

Ve İshak akşama doğru düşünceye varmak için tarlaya çıktı. Ve gözlerini kaldırıp gördü, ve işte develer geliyordu ve Rebeka gözlerini kaldırıp İshak'ı görünce, deveden indi ve köleye dedi. Bizi karşılamak için tarlada yürüyen bu adam kimdir? Ve köle efendimdir, dedi ve Rebeka peçesini alıp örtündü...

Bu da, aynı şekilde, Yahudilik geleneği içinde farklı yorumlanmıştır. Bazılarına göre, Rebeka geldiği Mezopotamya halkının âdetlerine göre örtünmüştür. Bazılarına göre ise, bilakis yüzü, başı açık olarak yolculuk yapmış, fakat İshak'ı görünce, Kenanlıların âdetine göre örtünme ihtiyacı hissetmiştir. Bazıları ise, bundan hareketle başörtüsü ve peçenin evlilikle olan bağlantısına işaret etmişlerdir. Buna göre, peçe ve başörtüsü kadının evlenirken kullandığı bir şeydir.⁵

3. Yahuda'nın gelini Tamar'ın örtüsü:

Tekvin 38: 13-15'e göre, Yahuda Kenanlı bir adamın kızıyla evlenmiş ve ondan Er, Onan ve Şela adında üç oğlu olmuştur. Yahuda, oğlu Er için Tamar

⁵ John, L. Mckenzie, *age.*, s. 912.

adında bir gelin almış; ancak, kısa bir müddet sonra Er ölünce Onan'la evlenmiş, o da ölünce, üçüncü oğlu Şela'nın büyümesi için babasının evinde dul olarak beklemiştir. Şela büyüdüğü hâlde kendisine talep gelmediğini gören Tamar, kayınpederinin Timnat'a doğru yola çıktığını haber almış ve onun yoluna çıkmıştır. Bu da şu şekilde ifade edilmiştir:

Ve işte kaynatan sürüsünü kırkmak için Timnat'a çıkıyor diye Tamar'a bildirildi. Ve Tamar üzerinden dulluk esvabını çıkardı, peçesiyle örtündü, ve Timnat yolu üzerinde olan Enaim kapısında sarnıp oturdu. Çünkü Şela'nın büyüüp kendisinin ona karı olarak verilmediğini gördü. Ve Yahuda onu görünce, kendisini kötü kadın sandı, çünkü yüzünü kapatmıştı...

Daha sonra da ifade edileceği gibi, Yahudi geleneğinde başörtüsü asalet ve üst statü ifadesidir. Bazı kötü kadınlar, asil görünmek için zaman zaman başörtüsü ve peçe kullanma yoluna gitmişlerdir. Yahuda'nın Tamar'ı yüzünü örttüğü hâlde kötü kadın sanması bu sebeptendir.⁶

4. Hz. Yakub'un Hanımı Hz. Yusuf'un annesi Rahel'in örtüsü:

Tekvin bölümü 29. Bab'da anlatılanlara göre, Hz. Yakub Şarkoğulları memleketine, Harran'a, dayısı Laban'ı ziyarete gitmiştir. Yolda, çobanlık yapan Laban'ın kızı Rahel ile karşılaşmış ve onu sevmiştir. Rahel'i dayısından almak için yedi sene ona hizmet etmiştir. Ancak, dayısı, yedi yıl hizmetin ardından, büyük bir düğün düzenlemiş ve Rahel yerine, özürlü olan büyük kızı Lea'yı onunla gerdeğe sokmuştur.

Görüldüğü gibi, burada herhangi bir örtüden söz edilmemektedir. Ancak yorumcular, dayısının Yakub'u bu şekilde aldatmak için örtü ve peçe kullandığına işaret etmişlerdir.⁷

5. Babil kızı ve Kildaniler kızına hitapta yer alan örtü:

Tevrat'ın İşaya bölümünün 47. Bab'ı şöyle başlar:

Ey sen, ere varmamış Babil kızı, Aşağı in de toprakta otur; ey Kildaniler kızı, taht yok, yere otur; çünkü artık sana nazik ve nazlı demeyecekler. İki değirmen taşı al da un öğüt; peçeni aç, eteği kaldır, baldırı aç, ırmaklardan geç. Çıplaklığın açılacak, evet, ayıbın görülecek, ve ben öç alacağım, ve kimseyi esirgemeyeceğim.

Görüldüğü gibi, Tevrat'ta doğrudan başörtüsü ve peçe takılmasını emreden yahut takılmamasını günah telakki eden bir hüküm söz konusu değildir. Bu pasajlardan anlaşılan odur ki, Tevrat'tan önce de bu uygulama kadim bir gelenek olarak yerini almıştır. Ancak, Tevrat'ın bazı hâdiseleri anlatırken başörtüsüne atıfta bulunması, bunun Yahudi geleneği içinde dinî bir mahiyet kazan-

⁶ Bkz. John L. McKenzie, *age.*, s. 912. Aslında kıssa kendi bağlamı içinde değerlendirildiğinde, Tamar'ın kendisini kandırıldığını düşündüğü Yahuda'dan intikam almak için ona bir oyun oynadığı ve Yahuda tarafından tanınmamak için yüzünü örttüğü anlaşılmaktadır.

⁷ A.y.

masına yetmiştir. Zira tarih boyunca, kutsal metinlerin atıfları, bir çeşit kabul, hatta ilahi bir buyruk olarak telakki edilmiştir. Bu sebeple, Tevrat'tan sonra oluşan Rabbinik literatürde başörtüsü çok daha farklı bir şekilde yer almıştır.

Prof. Menachem M. Brayer *The Jewish Woman in Rabbinic Literature* (Rabbinik Literatürde Yahudi Kadını) adlı çalışmasında, Kadim Rabbilerden şu sözleri nakletmiştir:

İsrail kızlarına başı açık dışarıda dolaşmak yaraşmaz.
Karisinin saçlarını göstermesine izin veren erkeğe lanet olsun.
Kendini süslemek için saçını açan kadın fakirliğe sebep olur.⁸

Rabbinik kanunlara göre, başı açık evli bir kadının bulunduğu mecliste dua ve ayin yapmak yasaktır. Zira başı açık bir kadın çıplak kabul edilmiştir.⁹

Talmud'da şöyle bir kanun yer almıştır: "Bir kadın, Yahudi kanunlarına karşı hareket ettiğinde; örneğin, başına bir şey örtmeden halk arasında yürüdüğünde... erkek mehir ödemedi kadını boşayabilir."¹⁰

Bütün bunlar, Yahudi geleneğinde kadınların dinî inanç gereği başlarını örtükleri ve bunun oldukça katı kurallara bağlandığını göstermektedir. Bu uygulama, 19. asrın başlarına kadar devam etmiştir. 19. asrın seküler ortamı ve Yahudi ırkının dünyadaki konumu pek çoğunu başlarını açmaya icbar etmiş, bazıları da başörtüsü yerine peruk takmayı ihdas etmiştir. Bugün Avrupa'nın her tarafında yaşayan Hasidî Yahudi kadınlarının tamamı peruk kullanmaktadır.¹¹ Ancak, diğer Yahudi kadınları sinagog dışında başlarını kapatmazlar.¹²

Gerek Brayer'in yukarıda zikrettiğimiz eserinden gerekse bu konuya tahsis edilmiş diğer eserlerden öğrendiğimize göre, Yahudi geleneğinde fenomenolojik olarak başörtüsüne farklı anlamlar yüklenmiştir. Bütün görüş ve düşünceleri birleştirdiğimizde ortaya çıkan yorumları üç ayrı grupta mütalaa edebiliriz:

1. Bazılarına göre, başörtüsü, saygınlık ve soyluluk alametidir. Kadının kendisine saygısını ve sosyal statüsünü ifade etmek için emredilmiştir. Bu sebeple, alt sınıflara mensup olan kadınlar aristokrat tabakaya benzemek için başörtüsü takmışlardır.¹³ Tevrat'ta geçen Yahuda'nın gelini Tamar'ın örtüsü böyle yorumlanmıştır.

2. Bazı yorumculara göre, başörtüsü, iffetin (*modesty*) sembolüdür. Yukarıda geçen Rebeka'nın örtünmesi böyle bir örtünmedir.¹⁴ Tannaitik¹⁵ dönemde

⁸ Menachem M. Brayer, *The Jewish Woman in Rabbinic Literature: A Psychosocial Perspective*, (Hoboken, N.J.: Ktav Publishing House), 1986, s. 239.

⁹ *Age.*, s. 316.

¹⁰ Will Dourant, *age.*, XII. 30.

¹¹ Susan W. Schneider, *Jewish and Female*, Simon & Schuster, New York 1984, s. 237.

¹² Leonard J. Swidler, *Women in Judaism: The Status of Women in Formative Judaism*, (Metuchen, N.J. Scarecrow Press) 1976, s. 110; Alexandra Wright, "Judaism" *World Religions* (ed. Jean Holm, John Bowker), s. 128-129.

¹³ Susan W. Schneider, *age.*, s. 30-31.

¹⁴ Xavier Leon, Dufour, *Dictionary of the New Testament*, Sanfransisco 1983, s. 419.

¹⁵ Tannaim, 'öğretici' anlamındaki *tanna* kelimesinin çoğuludur. Hillel ve Şemmay ekolü ile başlayıp M.S. II. yüzyılda yaşayan ve Mişna'yı derleyen Yehuda Ha-Nasi ile son bulan döneme Tannaitik dönem denir. Bkz. Adam, *age.*, s. 6.

kadınların başlarını açmaları iffete hakaret olarak telakki edilmiştir. Hatta bir kadın başını açtığında bu sebeple birtakım cezalara çarptırılmıştır. İffetin sembolü olarak kabul edildiği içindir ki, Yahudi toplumunda fahişelerin başlarını örtmelerine aslâ müsaade edilmemiştir. Bununla birlikte, sosyal statüsünü kaybeden fahişeler, zaman zaman saygın görünebilmek için başlarını örtme yoluna gitmişlerdir.¹⁶

3. Bir yoruma göre, başörtüsü, pagan kültüre karşı tavır almak için, bir simge olarak kullanılmıştır. Bilhassa sonraları Hıristiyanlıkta böyle bir anlam kazanacaktır.¹⁷

4. Bir diğer yoruma göre ise, başörtüsü, kadının kocasına aidiyetinin simgesidir; zira bu aidiyet kutsal bir aidiyettir. Bu görüşte olanlar, başörtüsünü sadece evli kadınlar için gerekli görmüşlerdir.¹⁸ Hz. Yakub'un hanımı Rahel'in örtüsü böyle yorumlanmıştır.

İncil ve Hıristiyanlık Geleneğinde Başörtüsü

Hıristiyanlık, Yahudilikte bir kanun hâline getirilen bu uygulamayı aynıyle kabul edip sürdürmüştür. Bütün Hristiyan ikonalarında müşahede edildiği üzere, Meryem Ana'nın başı örtülüdür.¹⁹ Bütün rahibeler asırlarca bu uygulamaya sıkı sıkıya bağlı kalmış ve bugün de bağlı kalmaya devam etmektedir. Bir tespite göre, 3. asırdan itibaren rahibeler bunu İsa ile olan manevi evliliğin bir sembolü olarak görmüşlerdir.²⁰ Reformasyon öncesine kadar hiçbir kadın başı açık olarak dinî ayinlere iştirak etmemiştir.²¹ Denilebilir ki, başörtüsü, Hıristiyanlıkta tamamen dinî bir muhteva kazanmıştır. Öyle ki, sözlükte *veil*, "Hıristiyanlığın başörtüsü" (*Christian headdress*) diye tarif edilmiştir.²²

İncil'de başörtüsüyle ilgili pasajlar, Yahudi Rabbinik literatürde yer alan ifadelerden çok daha ağır olmuştur. Bugün Batı'da yaygın olan eğilimle, bilhassa insan hakları zaviyesinden bakıldığında, İncil'in metni ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Zira söz konusu metin, başörtüsünü hiçbir ilahi dinin metinlerinde görülmeyen bir sebebe; kadının yaratılışına bağlamıştır. Bugün Batı'da başörtüsü hakkında "Bu uygulama, kadının köleliğini ve toplum dışına itilişini ifade etmektedir." diyenlerin²³ temel argümanları, başörtüsünün İncil'de yer alış biçiminden kaynaklanmaktadır.

Başörtüsü konusu, İncil'in ilk dört kitapçığında (Matta, Yuhanna, Markos ve Luka) yer almaz. Ancak, Mektuplar bölümünde Pavlus'un Korintlilere gönder-

¹⁶ Susan W. Schneider, *age.*, s. 31

¹⁷ Xavier Leon, Dufour, *age.*, s. 418.

¹⁸ Menachem M. Brayer, *age.*, s. 139.

¹⁹ Garaudy, Roger, *Entegrizm*, çev. Kamil Bilgin Çileçöp, Pınar Yayınları, İstanbul, s. 112.

²⁰ *The Oxford Dictionary of the Christian Church*, s. 1430

²¹ A.y.

²² A.y.

²³ Bkz. Garaudy, *age.*, s. 112.

diği Birinci Mektub'un 11. Bab'ı, baş örtme konusuna tahsis edilmiştir.²⁴ Önce bu bölümü aynen aktarmak istiyoruz:

1. Ben Mesih'i örnek aldığım gibi, siz de beni örnek alın. 2. Her durumda beni hatırladığınız ve size ilettiğim öğretileri olduğu gibi koruduğunuz için sizi övüyorum. 3. Ama şunu da bilmenizi isterim. Her erkeğin başı Mesih, kadının başı erkek ve Mesih'in başı Tanrı'dır. 4. Baş örtülü olarak dua eden ya da peygamberlik eden her erkek başını küçük düşürür.²⁵ 5. Ama başını örtmeden dua eden ya da peygamberlik eden her kadın başını küçük düşürür. Böylesinin başı traş edilmiş bir kadından farkı yoktur.²⁶ 6. Eğer kadın örtünmüyorsa saçını kestirsin, ama kadının saçını kestirmesi ya da traş etmesi ayıpsa, başını örtsün. 7. Erkek başını örtmemelidir. Çünkü erkek Tanrı'nın benzeyişinde olup Tanrı'nın yüceliğini yansıtır.²⁷ Kadın ise erkeğin yüceliğini yansıtır. 8. Çünkü erkek kadından değil, kadın erkekten yaratıldı. 9. Erkek kadın için değil, kadın erkek için yaratıldı. 10. Bu nedenle ve melekler uğruna²⁸ kadın bir yetki işareti olarak başını örtmelidir. 11. Ne var ki, Rab'de ne kadın erkekten ne erkek kadından bağımsızdır. 12. Çünkü kadın erkekten yaratıldığı gibi, erkek de kadından doğar. Ama her şey Tanrı'dandır. 13. Siz kendiniz karar verin: Kadının örtüsüz başla Tanrı'ya dua etmesi uygun mu? 14. Doğa bile size erkeğin uzun saçlı olmasının kendisini küçük düşürdüğünü, ama kadının uzun saçlı olmasının kendisini yücelttiğini öğretmiyor mu? 15. Çünkü saç, kadına örtü olarak verilmiştir. 16. Bu konuda çekişmek isteyen biri varsa şunu bilsin ki, bizim ya da Tanrı'nın topluluklarının başka bir geleneği yoktur.

Görüldüğü gibi, burada sadece baş örtmekten söz edilmemektedir. Başörtüsü hükmü, kadının yaratılışına bağlanmakta ve onun yaratılış itibarıyla erkekten sonra geldiği vurgulanmaktadır. Erkeğin Tanrı ve Mesih'ten, kadının da erkekten sonra geldiği; ikisi birbirinden bağımsız olmasa da, erkeğin kadın için değil, kadının erkek için yaratıldığı söylenmiştir.

İlk döneme ve ortaçağa hakim olan, bugün de Roma Katolik dünyasınca ve aynı zamanda muhafazakâr protestanlarca temsil edilen önerme merkezli vahiy anlayışını kabul edenlerin²⁹ bu konudaki tartışmalarını bilmiyoruz. Ancak, reformasyon sonrası dönemde İncil'in bu hükmüne oldukça farklı anlamlar yüklendiğini biliyoruz. Kutsal Kitab'ın tümünün evrensel olduğunu ve kültürler üstü ilkelerden oluştuğunu savunanlarla, Kutsal Kitab'ın tamamının yerel

²⁴ Pavlus bu mektubu yaklaşık M.S. 54'te Efes'te yazmıştır. (Bkz. *İncil'in Kısa ve Öz El Kitabı*, Müjde Yayıncılık, İstanbul 1999, s. 162.)

²⁵ Baş küçük düşürmek otoriteye karşı gelmek anlamına alınmıştır. (*İncil'in Kısa ve Öz El Kitabı*, s. 169.)

²⁶ "Başı traş edilmiş kadın" ifadesinin, fahişe anlamına geldiği söylenmiştir. (A.y.)

²⁷ Bu benzetmenin anlamları için bkz. *age.*, s. 26-27.

²⁸ Melekler, düzeni ve ahlaki ifade eder. *age.*, s. 170.

²⁹ Önerme merkezli vahiy anlayışları hakkında geniş bilgi için bkz. Recep Kılıç, *Modern Batı Düşüncesinde Vahiy*, Ankara 2001, s. 57-65.

âdetler tarafından oluştuğunu ve kendi tarihsel çerçevesinin ötesinde bize hiçbir şekilde uymadığını söyleyenler, her konuda olduğu gibi, bu konuda da birbirine oldukça zıt fikirler serdetmişlerdir. Bu arada, Kutsal Kitab'ın kısmen, evrensel veya kültürler üstü ilkeler ihtiva ettiğini, kısmen de kendi döneminin kültürünü yansıttığını söyleyen bazı yorumcular, daha farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.³⁰ Şimdi bütün bu görüşleri başörtüsü örneği özelinde dört ayrı başlık altında inceleyelim.

1. Kitab-ı Mukaddes'in tamamını tarih ve kültürler üstü kabul eden anlayışa göre, Korintlilere yazılan bu mektup, Pavlus tarafından yazılmış olsa da, yazımı esnasında Pavlus'un zihni Kutsal Ruh tarafından yönlendirilmiştir. Binaenaleyh, mektupta yazılan her şey kültürler üstü ilkeleri yansıtır. Buna göre;

- a) Kadın yaratılış kanunu gereği erkekten sonra gelir.
- b) Kadının dua sırasında erkeğe boyun eğmesi gerekir.
- c) Kadının boyun eğiş işareti olarak başını örtmesi gerekir.
- d) Başını örtmüyorsa saçını kestirmesi gerekir.
- e) Saç kestirmesi ayıpsa mutlaka örtmesi gerekir.
- f) Tek boyun eğiş işareti ve simgesi olarak başını örtmesi gerekir.
- g) Mesih'in ve Tanrı topluluklarının bundan başka kabul ettiği bir gelenek yoktur. Bu konu tartışılmaz.³¹

2. Birinci görüşün tamamen aksine, bazıları da, Kitab-ı Mukaddes'in, yazıldığı dönemin kültürünü yansıttığını, kendi tarihsel çerçevesi ile sınırlı olduğunu savunmuşlardır. Buna göre;

- a) Başörtüsü ile ilgili hüküm günümüze uygun olmayan kültürel bir âdeti yansıtır.
- b) Kadının erkeğe boyun eğmesi, modası geçmiş bir Yahudi âdetidir.
- c) Pavlus'un hitap ettiği Korintlilerin geleneğinde, kadının başını örtmemesi, fahişe olduğunun göstergesi idi.
- d) Bizler bugün bu hükmün söylendiği çağdan ve kültürden bambaşka bir çağ ve kültürde yaşıyoruz. Bugün ne kadının erkeğe boyun eğmesine, ne de bu boyun eğişi başını örterek ifade etmesine gerek kalmıştır.³²

3. Kitab-ı Mukaddes'i kısmen evrensel kısmen tarihsel kabul edenler, yani bazı hükümlerinin tarih ve kültürler üstü bazılarının ise yerel âdetlerden ibaret olduğunu savunanlar ise, başörtüsü konusunda hangi unsurun "i" e, hangisinin âdet olduğu konusunda farklı iki görüş serdetmişlerdir: Bazılarına göre, kadının erkeğe boyun eğmesi ilkesi kültürler üstüdür; ancak, bunu dışavurma biçimi âdettir, değişebilir. Yani kadın bu ilkeyi mutlaka başını örterek ifade et-

³⁰ R.C. Sproul, *Yorumbilimi*, İstanbul 1997, s. 135.

³¹ Sproul, *age.*, s. 136.

³² A.y.

mek durumunda değildir. Bazıları ise, hem kadının erkeğe boyun eğmesini, hem de bunu başını örterek ifade etmesini ilke olarak kabul etmiş; ancak, başını örtme biçimini âdetlere bırakmıştır. Mesela, kadın, bunu kafasına bir şapka alarak da ifade etme yoluna gidebilir.³³

4. Bunların dışında, hangi unsurun evrensel ilke, hangisinin tarihsel bir âdet olduğu hususunda tereddüde düşenler, 'alçak gönüllülük' ilkesine müracaat etmişlerdir. Buna göre, evrensel, bağlayıcı ilke olma ihtimali olan bir şeyi âdetmiş gibi ele almaktansa, başka bir ifadeyle, Tanrı'nın üstün bir talebini insan geleneği düzeyine indirmektense, âdet olması muhtemel olan bir şeyi ilkeymiş gibi ele almak daha iyidir.³⁴

Görüldüğü gibi, fenomenolojik yorum açısından başörtüsüyle ilgili hükmün hikmetini tespit ederken, hem metnin bizzat kendisine hem de metin dışı unsurlara müracaat edilmiştir. Metnin kendisinde yer alan gerekçeler, kadının yaratılışına bağlanmıştır. Bazılarına göre, yaratılış kanunları tarih ve kültürler üstü ilkenin göstergeleridir. Zira yaratılış kanunlarına dayandırma, Tanrı'nın insanla yaptığı bir antlaşmanın şartlarını yansıtır. Yaratılış kanunları, insana bir İbranî olarak, bir Mesih inanlısı olarak ya da bir Korintli olarak verilmemiştir. Bunların kökleri, insanın Tanrı'ya karşı olan temel sorumluluğundadır. Yaratılış kanunlarını sadece yerel âdetler olarak görüp bir kenara atmak, en kötü gereceleştirme biçimidir ve tarihi Kutsal Kitab'ın içeriğinden çıkarıp atmaktır.³⁵ Binaenaleyh, Pavlus'un mektuplarını mutlak evrensel vahiy olarak kabul eden bir hıristiyanın bu hükmü tarihsel kabul etmesi güçleşmektedir.

Bazıları da, hükmün sebebini ve hikmetini metin dışı unsurlarda aramıştır. Buna göre, mektubun hitap ettiği Korint, cinsel ahlaksızlığın merkezi olarak biliniyordu. Grek aşk tanrıçasının gölgesinde kalan şehir, binlerce fahişe barındırıyordu. Birini "Korintli yapmak" onu kötülüğe götürmek demektir.³⁶ Bu sebeple, Pavlus, Mesih inanlıları olan kadınları diğerlerinden ayıracak bir simge kullandı; o da, başörtüsü idi.

İncil'de, Petrus'un Birinci Mektubu'nun 3. Bab'ı da dolaylı olarak konumuzla ilgilidir. Anadolu'ya dağılmış mümin kadınlara hitaben yazılan mektup şöyledir:

Ey kadınlar, aynı şekilde siz de kocalarınıza bağımlı olun. Öyle ki, bazıları Tanrı sözüne inanmasa bile Tanrı korkusuna dayanan temiz yaşayışınızı görerek kendilerini hiçbir söz söylenmeden siz kadınların yaşayışıyla kazanırlar. Süsünüz örgülü saçlar, altın takılar ve güzel giysiler gibi dıştan olmasın. Gizli olan iç varlığınız, sakın ve yumuşak bir ruhun solmayan güzelliğiyle sizin süsünüz olsun. Bu, Tanrı'nın gözünde çok değerlidir. Çünkü geçmişte ümidini Tanrı'ya bağlamış olan kutsal kadınlar da kocalarına bağımlı olarak böyle süslenirdi...

³³ A.y.

³⁴ Sproul, *age.*, s. 141.

³⁵ Sproul, *age.*, s. 140.

³⁶ *İncil'in Kısa ve Öz El Kitabı*, s. 163.

Kur'an ve İslam Geleneğinde Başörtüsü

Buraya kadar yazılanlardan da anlaşılmiş olacağı gibi, kadınların başlarını örtmesi, Kur'an'la başlayan 'nevzuhur' bir olgu değildir. Kur'an nazil olduğunda, bu olguyu, kendisinden önceki din ve medeniyetlerin tarihi içinde yüzyıllarca uygulanan bir gelenek olarak karşısında görmüş ve hakkında yeni bir hüküm getirmek yerine, ahlaki hedeflerine uygun olarak, başörtüsünün takılış biçimine çekidüzen vermek suretiyle, onun varlığını sürdürme yoluna gitmiştir. Kaldı ki, fenomenolojik açıdan, Kur'an'ın başörtüsüne yüklediği anlam, İncil'in yüklediği anlamdan tamamen farklıdır. Kur'an'a göre, kadınlar hakkında böyle bir hükmün vazedilmiş olmasının, 'yaratılış kanunu'yla hiçbir ilgisi yoktur. Kadının başını örtmesini erkeğe boyun eğişinin sembolü olarak göstermek ise, bırakın Kur'an'ın böyle bir şeye ima ile de olsa işaret etmesini, kadın konusunda en olumsuz düşüncelere sahip müfrit yorumcuların bile aklından geçmemiştir. Korintlilere Mektup'ta olduğu gibi, mümin kadınların fahişelerden ayırt edilmeleri için de böyle bir hüküm getirilmemiştir. Zira cahiliye Arabında, coğrafi koşullar gereği, erkeğin yanında, her türlü kadının başını bir şekilde örttüğü bilinmektedir.

Şu hâlde, Kur'an bu hükmü hangi bağlamda kabul etmiştir? Başörtüsünü hangi hikmet üzerine bina etmiş ve ona nasıl bir anlam yüklemiştir? Kur'an'ın tarih boyunca uygulanagelen bu geleneğe nasıl bir anlam yükleyerek bünyesine kabul ettiğini doğru tespit edebilmek için, öncelikle ona hangi bağlamda nasıl yer verdiğine bir göz atalım.

Kur'an'da, genel anlamda kadının ve erkeğin, özel anlamda ise kadının örtünmesi (tesettür) ile ilgili birçok ayet yer alsa da, kadınların başlarını örtmeleri sadece bir ayette ifade edilmiştir (24. Nûr, 31). Surenin ana konusu, kişi ve aile mahremiyetinin dokunulmazlığıdır. Bir yoruma göre, bu sureye nûr (ışık, aydınlık) isminin verilmesi, kalplerin, ruhların ve hayatın aydınlanması için elzem olan ahlak ilkelerini ihtiva ettiği içindir.³⁷ Akıl, ruh, vicdan ve duygularda olması gereken iffet ve nezahetin teminat altına alınması, surede geçen ahlak ilkelerinin dürüstçe tatbikine bağlanmıştır. Ruhlardaki nur, kalplerdeki aydınlık ve vicdanlardaki berraklık, aynı surede geçen en büyük nur'un (Allah) ziyası kabul edilmiştir.³⁸ Sure "Yücelerden indirdiğimiz, açık ve kesin hükümlerle vazettiğimiz bir suredir..." diye başlar. Kişi ve aile mahremiyetine en büyük tecavüz olarak kabul edilen zinayı yasaklarken (2. ayet), Müslümanlara evlenmeyi kolaylaştırmalarını salık verir (32. ayet). Zina eden kimselere cezai müeyyideler vazederken (2. ayet) iffetli erkek ve kadınları, çirkin söylentiler, asılsız isnat ve iftiralarla rahatsız edenlerin cezalarını da ihmal etmez (5, 6, 7, 11, 19) Zina eden kimselerin, kadın olsun erkek olsun, iffetli mü-

³⁷ Seyyid Kutub, *Fi Zilâli'l-Kur'an*, çev. İ. Hakkı Şengüler, Bekir Karlığa, Emin Saraç, Hikmet Yayınları, İstanbul, t.y., XI. 200-222.

³⁸ A.y.

min kimselerle evlenmeyi hak etmediklerini (3. ayet) vurgularken, temiz/lekesiz kadınların temiz erkeklere, temiz erkeklerin ise temiz kadınlara yakışacağını ifade eder (26. ayet). Şimdi, başörtüsünün hangi bağlamda yer aldığını göstermek için ilgili bölümün mealini aynen aktarmak istiyoruz:

27. Ey iman edenler! Kendi evlerinizden başka evlere sakinlerinden izin almadan, onlara selam vermeden girmeyin. Eğer [karşılıklı haklarınızı] dikkate alacak olursanız, bu [öğüt], kendi iyiliğiniz içindir. 28. Evde kimseyi bulamadığınız takdirde, size izin verilinceye kadar içeri girmeyin. Size “dönün” denirse dönün. Bu, sizin [töhmetsizliğiniz için en uygun davranış tarzıdır]. Çünkü Allah yaptığınız her şeyi bilir. 29. İçinde oturulmayan, ama kamusal amaçlarla kullanılan evlere girmenizde bir sakınca yoktur. Allah açıkça yaptıklarınızı da, gizlediklerinizi de bütünüyle bilmektedir. 30. İnanan erkeklere söyle, gözlerini bakılması yasak olandan çevirsinler ve iffetlerini korusunlar. Temiz ve erdemli kalmaları bakımından en uygun davranış tarzı budur. Şüphesiz, Allah onların işledikleri her şeyden haberdardır. 31. İnanan kadınlara söyle, onlar da, gözlerini bakılması yasak olandan çevirsinler, iffetlerini korusunlar, görünmesinde sakınca olmayan yerleri dışında ziynetlerini (cazibe ve güzelliklerini) açığa vurmasınlar ve bunun için başörtülerini yakalarının üzerine salsınlar...

Bu ayetlerden şu neticelere varmak mümkündür:

1. İlk üç ayet (27-29) kişilerin özel ve ailevi hayatlarının mahremiyetini ve dokunulmazlığını anlatmaktadır.

2. 30. ve 31. ayetlere göre, temiz ve erdemli kalmak için, hem erkeklerin hem de kadınların iki hususa riayet etmeleri gerekir:

- Başkalarının ırz ve namusuna göz koymamak; kem gözle dahi olsa rahatsız etmemek (*ğaddu'l-ebşâr*).
- Kendi ırz ve namusunu muhafaza etmek, gayri ahlaki her türlü fiziksel ve duygusal ilişkiden uzak durmak.

3. Görünmesinde sakınca olmayan yerleri dışında, erkeklerden ayrı olarak, kadınların, yapıları gereği, ziynetlerini (cazibe ve güzelliklerini) teşhir etmemeleri istenmektedir.

4. Cazibe ve güzelliklerini örten bir unsur olarak başörtülerini yakalarının üzerine salmaları istenmektedir.

Görüldüğü gibi, Kur'an'da başörtüsü, tamamen evrensel bir ahlak ilkesinin tatbiki için gerekli görülen tesettürün bir parçası olarak yer almıştır. Kaldı ki, fenomenolojik olarak, Kur'an'ın tesettür olayına yaklaşımı da, kendisinden önceki kültür ve medeniyetlerden farklı olmuştur. Zira Kur'an tesettürle ne Hint medeniyetinde olduğu gibi riyazeti, yani nefsi öldürmeyi ve ruhbanlığı amaçlamıştır; ne de onu erkeğin kadın üzerinde hükümsanlık vesilesi olarak görmüştür. Kur'an, kadını hor ve hakir gördüğü için böyle bir kural getirmediği gibi, erkeğin egoistliğini ve kıskançlığını tatmin etmeyi de amaçlamamıştır.³⁹

³⁹ Mutahharî, *Hicap*, s. 18.

Will Dourant'ın *Medeniyet Tarihi*'nde vurguladığı gibi, tesettür, İslam'dan önceki din ve medeniyetlerde, İran, Bizans ve Hint medeniyetlerinde anlamsız birtakım gaye ve sebeplerle çok daha zor ve katı kurallara bağlı olarak var olmuştur. İslamiyet, bir taraftan, bu anlamsız gayelere karşı çıkmış; mesela, örtünmeyi aslâ kadının konumunu tahkir gibi kötü bir gayeye bağlamamış; diğer taraftan, söz konusu zor ve katı kuralları ortadan kaldırarak uygulanabilir bir çizgide tutmuştur. Ancak, İslam geleneği içinde de, Kur'an'ı aşarak bu geleneği zor ve katı kurallara bağlayanlar olagelmıştır.⁴⁰ Nitekim iki çağdaş yazarın, farklı iki coğrafyada aynı isimle kaleme aldıkları iki kitap mukayese edildiğinde, bu açıkça görülecektir. *Hicap* adını taşıyan her iki eser de dilimize çevrilmiştir.⁴¹ Biri tesettürü kadının sosyal hayata katılmasının bir gereği olarak görürken,⁴² diğeri, onu sosyal hayattan tecrit edecek şekilde yorumlamıştır.⁴³ Birinin 'hicap'tan anladığı, kadının örtünmesidir; diğerrinin anladığı ise, kadını (eve) örtmektir.

Tekrar asıl konumuza, yani başörtüsüne yükledikleri anlam bakımından İncil ve Kur'an'ın mukayesesine dönecek olursak, her şeyden önce, Cibrîl-i Emîn vasıtasıyla doğrudan Hz. Muhammed'e vahyedilen ve vahyedildiği ândan itibaren bizzat İslam Peygamberi tarafından pratik hayata aktarılan bir metinle, Pavlus'un, Hz. İsa'nın ölümünden 24 yıl sonra Korintlilere yazdığı bir mektubu mukayese etmek, hiçbir bakımdan doğru olmasa gerektir. Kaldı ki, aynı kategoride değerlendirilseler dahi, iki metnin başörtüsüne yükledikleri anlam, birbirinden oldukça farklıdır.

Söz konusu Kur'an ayetinin nüzûlünden itibaren, başörtüsünün din açısından bağlayıcı bir hüküm olmadığını söyleyen hiç kimse olmamıştır. Kaldı ki, bırakın kadınları, erkeklerin dahi başlarını açmasını örf ve âdete saygısızlık olarak gören, hatta başı açık sokakta dolaşan erkeğin şahitliğini kabul etmeyen bir kültürde, böyle bir şeyin akla gelmesi de mümkün değildi.⁴⁴ Sadece hayatta iken değil, İslam'ın bidayetinden bu yana ölen her müslüman hanımın başörtülü bir şekilde kabre konulması, bunun ne kadar güçlü bir gelenek olduğunu gösterir.⁴⁵ Ancak, her hükümde olduğu gibi, başörtüsüyle ilgili hükmün hikmeti üzerinde de farklı yorumların yapıldığı bir gerçektir. Bu yorumları metin merkezli yorumlar ve metin dışı yorumlar olmak üzere iki kısma ayırmak mümkündür:

1. Metin merkezli yorumlar gayet açıktır. Buna göre, Allah daha önce de geçtiği gibi, hem erkeğe hem de kadına gözlerini haramdan sakınmalarını ve iffetlerini korumalarını emretmiş; kadınlara, –erkeklerden farklı olarak– aklen ve örfen görünmesinde sakınca olmayan yerler dışında, cazibe ve güzellikleri-

⁴⁰ Bkz. Sâbûnî, Muhammed Ali, *Ahkâmü'l-kur'an*, Muessesetu'r-risâle, Beyrut 1986, II. 216.

⁴¹ Söz konusu iki yazar İranlı Murtaza Mutahharî ve Pakistanlı Mevdûdî'dir.

⁴² Mutahharî, *Hicap, Örtünmenin Felsefesi*, çev. Mücteba Mir, Şura Yay., İstanbul 1999, s. 187.

⁴³ Mevdûdî, *Hicap*, s. 67, 86, 92.

⁴⁴ Bkz. Yusuf Karadâvî, *Keyfe Nete'âmel ma'a's-sunne*, s. 36 (Yusuf Karadâvî, *Sünneti Anlamada Yöntem*, çev. Bünyamin Erul, Rey Yayınları, Kayseri 1993 (3. baskı), s. 90).

⁴⁵ Bkz. Abdurrezzâk, *el-Muşannef*, III. 134-136

ni teşhir etmemelerini emretmiştir. Bu arada, cazibe ve güzelliği teşhir etmemeleri için de, başörtülerini yakalarının üzerine salıvermelerini öngörmüştür. Başka bir ifadeyle, kadının iffetini koruması için ziynetini teşhir etmemesi, ziynetini teşhir etmemesi için de başını örtmesi emredilmiştir.⁴⁶

2. Başörtüsünün hikmetini metin dışı unsurlarla yorumlayanlar, genelde 24. Nûr, 31. ayet ile 33. Ahzâb, 59. ayeti birlikte ele alarak yahut ikisini birbirine karıştırarak yorumlarlar. Buna göre, başörtüsünün emredilmesinin asıl sebebi, müslüman özgür kadınları, köle kadınlardan ayırt etmek gibi, kamusal alana yönelik bir düzenlemedir. Zira İslam'ın ilk yıllarında, Medine'de kadınlar, cahiliye döneminde olduğu gibi, açık saçık gezerlerdi. Hür ve cariye olan kadınların kıyafetleri arasında herhangi bir ayırım yoktu. Hür kadınlar gece ihtiyaçları için dışarı çıktıklarında kendini bilmezlerin saldırısına uğrarlardı. Neden böyle yaptıkları hususunda sorguya çekildiklerinde ise, onları cariye zannettiklerini söylerlerdi.⁴⁷ Bunun üzerine şu ayet nazil olmuştur: "Ey Peygamber! Eşlerine, kızlarına ve öteki mümin kadınlara söyle, toplum içine çıktıklarında dış örtülerini üzerlerine alsınlar; bu, onların tanınmalarını ve rahatsız edilmemelerini sağlar..."⁴⁸

Hadis kaynakları tarandığında, bu ayırımın yapıldığını ima eden rivayetlerin varlığı inkar olunamaz. Burada söz konusu rivayetlerin tamamını tahlil etme imkanına sahip değiliz. Ancak, konuyla ilgili rivayet tablosuna ait bütün kareleri bir araya getirdiğimizde, şu neticelere varmak mümkündür:

1. Hz. Peygamber hayatta iken böyle bir ayırım yapıldığına dair hiçbir rivayet mevcut değildir.

2. Aksine, Hz. Peygamber döneminde namaz kılan cariyelerin başlarının örtülü olduğuna dair rivayetler mevcuttur.⁴⁹

3. Bu konuda Hz. Ömer'e atfedilen rivayetler çelişkilerle doludur. Bazı rivayetlere göre, Hz. Ömer'in cariyelere yasakladığı şey, *cilbâb* (dış örtüsü) iken, bazılarına göre başörtüsüdür. Rivayetin bütün tarıkları toplandığında, Hz. Ömer'in yasakladığı şeyin, cariyeleri hür kadınların kıyafetleri içinde süsleyerek sokağa bırakmak olduğu anlaşılacaktır. Olay şöyle cerayan etmiştir:

Hz. Ömer, bir gün insanlara hitap ederken, Hafsa'nın evinden (bir rivayette göre, Hz. Peygamber'in eşlerinin evinden), üzerinde *cilbâb* olan, süslenmiş bir cariyenin çıktığını görür. Eve girerek, çıkan cariyenin kim olduğunu sorar. Kendilerine ait bir cariye (bir rivayette, falanlara ait bir cariye; bir rivayette, Hz. Hafsa'nın kardeşi Abdurrahmân'ın cariyesi; diğer bir rivayette ise, Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin cariyesi Akîle) olduğunu söylerler. Bunun üzerine Hz. Ömer şöyle der: "Siz insanları fitneye düşürmek için mi cariyelerinizi süsleyip sokağa bırakıyorsunuz?"⁵⁰

⁴⁶ Bkz. Zemahşerî, *Keşşâf*, IV. 123-124; Râzî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, XXIII. 208.

⁴⁷ Zemahşerî, *Keşşâf*, V. 54.

⁴⁸ 33. Ahzâb, 59.

⁴⁹ Bkz. Abdurrezzâk, *el-Muşannef*, el-Meclisu'l-ilmî, talık. Habîburrahmân el-A'zamî, Beyrut, t.y., III. 134.

⁵⁰ Bkz. Abdurrezzâk, *el-Muşannef*, III. 134-136.

İbn Hazm ve Ebû Hayyân gibi Endülüslü alimler, örtünme konusunda hür kadınlarla cariyeler arasındaki bu ayırımı kabul etmemişlerdir.⁵¹ Çağdaş hadisçilerden merhum Nâsiruddîn el-Elbânî de, Suddî ve Mucâhid gibi ilk müfessirlere atfedilen esbâb-ı nüzûlle ilgili rivayetlerin sahih olmadığını söylemiştir.⁵² Ancak, tâbiünden Atâ', el-Hasan el-Basrî, İbn Cureyc ve Kâdı Şureyh'e göre, cariyeler hem günlük hayatta, hem de namaz kılariken, başlarını örtmeyebilirler.⁵³ Daha sonra, bu rivayeti kabul eden bazı alimler, Yahudi geleneğinde anlaşıldığı gibi, hükmü kadının sosyal statüsüyle izah etme yoluna gitmişlerdir.⁵⁴ Ancak, bu izah yolunu seçenlerin hiç birisi, söz konusu illeti, yokluğunda hükmü ortadan kaldıracak bir illet olarak görmemiştir. Kısacası, hangi hikmete dayandığını söylese söylesin, İslam'ın bidayetinden içinde yaşadığımız döneme kadar, Kur'an'ın başörtüsüyle ilgili emrini, İncil yorumcuları gibi, Kur'an'ın hitap ettiği kültürle sınırlı bir uygulama olarak gören hiç kimse olmamıştır.

İçinde yaşadığımız çağın son çeyreğinde ortaya çıkan farklı görüşleri, bu konudaki yorumların tarihi içinde değerlendirmek pek isabetli olmasa gerektir. Zira bunların neredeyse tamamı, ilmî ve fikrî olmaktan ziyade, siyasi ve sosyal kanaatlerin tezahürleridir. Bilhassa ülkemizde başörtüsü yasağının yoğun olduğu zamanlarda yazılan bazı yazılar, bilgi, güç ve iktidar ilişkisi bağlamında incelenmeye değer birer örnek teşkil etmektedirler. Bazıları Kur'an'ın bu emrini Peygamber döneminin sosyokültürel şartları ile izah ederken,⁵⁵ bazıları da, söz konusu ayette geçen *humur* (başörtüsü) kelimesinin etimolojik kökenini ve anlam çerçevesini masaya yatırarak, böyle bir emrin Kur'an'da olmadığını ispatlamaya çalışmıştır.⁵⁶ Bazıları hicrî 95'te vefat eden Sa'îd b. Cubeyr'in ilgisiz bir fetvasından medet umarken,⁵⁷ bazıları da bu hükmün bağlayıcı bir emir değil, bir tavsiye niteliğinde olduğunu söylemiştir.⁵⁸ Diğer bazıları ise "geciktirmeye tahammülü olmayan büyük uzlaşın! doğrudan Kur'an'dan yola çıkarak temellendirilebileceğini" açıkça ilan etmiş ve 'takva elbisesi'ni bilimle ele tutuşturmak için! başörtüsü uygulamasına son vermek gerektiğini vurgulamıştır.⁵⁹ Ancak, uygulamanın kadim tarihini göz ardı eden her yorum, temelsiz kalmaya mahkumdur.

⁵¹ İbn Hazm, *el-Muhalâ*, III. 218-219; Ebû Hayyân, *el-Baḥru'l-muḥîṭ*, VII. 250. Bu konudaki değerlendirmeler için bkz. Dücane Cündioğlu, *Başörtüsü Risâlesi*, Kitabevi, İstanbul 1998, s. 93 vs.

⁵² Elbânî, *Nâsiruddîn, Hicap*, s. 39-43.

⁵³ Bkz. Abdurrezzâk, *el-Muşannef*, III. 135.

⁵⁴ Kutub, *age.*, XI. 200-222.

⁵⁵ Mehmet Dağ, "İslâm'da Örtünme Üzerine", *İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, V (1982), s. 187-191.

⁵⁶ Hüseyin Hatemi, *İlâhî Hikmette Kadın*, Birleşik Yayıncılık, İstanbul 1999.

⁵⁷ Hatemi, *age.* Bu görüşlerin ihatalı eleştirisi için bkz. Dücane Cündioğlu, *Başörtü Risâlesi*, s. 82 vd.

⁵⁸ Bu görüşün eleştirisi için bkz. Hayrettin Karaman, "İslâm'da Örtünme", *Yeni Şafak gazetesi*, 3.4.2001-9.4.2001.

⁵⁹ Sâdık Kılıç, "Takva Giysisi Bilimle Elele", *Ekev Akademi Dergisi*, Erzurum 2000, s. 1-12.

Sonuç

Kadınların başlarını örtmesi geleneği, insanlık tarihi kadar kadim bir uygulamadır. Bu geleneğin, araştırmamızın sınırlarını belirleyen üç ilahi dinden (Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet) önce de pek çok kültür ve medeniyette mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Bu uygulama, üç ilahi dinin metinlerinde ve geleneklerinde farklı anlamlar atfedilerek sürdürülmüştür.

Tevrat'ın, baş örtmeye, büyük kadınlara atıfta bulunarak yer vermesi, onu onaylaması anlamına gelmiş; Rabbinik literatürün oluşturduğu Yahudi geleneğinde başörtüsü hukuki bir boyut kazanmıştır. Önceleri iffet, pagan kültüre tepki ve evlilik alameti olarak görülen başörtüsü, zamanla statü farkını ifade eder hâle gelmiştir.

Başörtüsüne dinî bir mahiyet kazandırarak bünyesine alan gelenek, Hıristiyanlık olmuştur. 3. asırdan itibaren Hz. İsa ile manevi evliliğin sembolü olarak kabul edilen başörtüsü, Pavlus'un mektupları ile yaratılışın ve düzenin bir parçası hâline getirilmiştir.

İslamiyet'in başörtüsüne yüklediği anlam ise, dinî/taabbudi veya hukuki olmaktan çok, ahlakidir. Kur'an, başörtüsünü, sadece ahlak için gerekli kabul ettiği tesettürün tamamlayıcı bir unsuru olarak görmüştür.

Hiçbir giysi, başörtüsü kadar güçlü, kadim bir tarihe ve zengin sembolik anlamlara sahip olmamıştır. Bu giysinin modern zamanlarda bir yasak ve dışlanmışlıkla karşı karşıya kalması, onun sembolik anlamlarını daha da arttırmış ve bu gidişle arttırmaya devam edecektir.